

Revista Unicum
Escola Superior de
Conservació i Restauració
de Béns Culturals de
Catalunya

Directora: Lúdia Balust Claverol
Consell de Redacció: M. Àngels Balliu Badia, Andrea Carrión Fons, Júlia Chinchilla Sánchez, Miquel Mirambell Abancó i Àngela Real Miralles.
Direcció editorial: Miquel Mirambell Abancó.
Col·laboració: David Martínez Pascual i Mònica Mora Triviño.

Disseny gràfic i maquetació: Verónica Ramírez Calise i Cecília Ramírez Calise.
Impressió: Novoprint.
Edició: ACARC (Associació Cultural en l'Àmbit de la Restauració i Conservació) de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya.
Administrador: Joaquim Camps Giralt.

Director de l'ESCRBCC: Xavier Figueras Nogués.

Dipòsit legal: B-16094-2002
ISSN: 1579-3613

Portada: Dibuix de la Conservació realitzat per Doris Leussler Roth (Fotografia: Rosa Rull Virgili).
Contraportada: Cova des Pas durant l'excavació (Fotografia: Equip d'excavació).

Unicum és una revista oberta a totes les opinions, però no s'identifica necessàriament amb les dels seus col·laboradors. Si desitgeu col·laborar amb la revista, poseu-vos en contacte amb l'ESCRBCC.

c/ Aiguablava, 109-113
08033- Barcelona
Tf. 93 354 69 92
Fax: 93 276 28 27

www.xtec.cat/escrbcc
correu electrònic: escrbcc@xtec.cat

Unicum

~ Núm. 7 · Maig 2008 ~

SUMARI / SUMARIO

Editorial / Editorial

Xavier Figueras Nogués director de l'ESCRBCC 4

Portada / Portada

● DORIS S. LEUSSLER: La conservació / La conservación 6

Monografia / Monografía

El jaciment prehistòric de la Cova des Pas (Ferrerries, Menorca) / El yacimiento prehistórico de la Cova des Pas (Ferrerries, Menorca)

● JOSEP FULLOLA et al: La Cova des Pas (Ferrerries, Menorca): un jaciment cabdal en la prehistòria de les Balears / La Cova des Pas (Ferrerries, Menorca): un yacimiento capital en la prehistoria de las Baleares 10

● LLORENÇ PICORNELL, ÀLEX SOLÉ, ETHEL ALLUÉ: Estudi arqueobotànic i tecnològic de les restes de fusta, carbó i fibres vegetals de la Cova des Pas (Ferrerries, Menorca) / Estudio arqueobotánico y tecnológico de los restos de madera, carbón y fibras vegetales de la Cova des Pas (Ferrerries, Menorca) 22

● SANTIAGO RIERA, YANNICK MIRAS, GABRIEL SERVERA: Anàlisi pol·líniques a la Cova des Pas: l'ús de plantes en les pràctiques funeràries / Análisis polínicos en la Cova des Pas: el uso de plantas en las prácticas funerarias 26

● SÒNIA CHO, JÚLIA CHINCHILLA: La conservació i restauració dels materials arqueològics de la Cova des Pas / La conservación y restauración de los materiales arqueológicos de la Cova des Pas 30

Conservació de matrius calcogràfiques / Conservación de matrices calcográficas

● LAURA MONTERO, MERCÈ ALONSO, SALVADOR BORRÓS: El plasma fred, una tècnica resolutive per a la restauració de matrius calcogràfiques de llaüt / El plasma frío, una técnica resolutive para la restauración de matrices calcográficas de latón 56

**Restauració de béns arqueològics /
Restauración de bienes arqueológicos**

● ANNA BERTRAL, BERNAT FONT: Conservació-restauració de la indústria lítica en sílex i corniana del jaciment del Plistocè Mitjà Català de La Cansaladeta / *Conservación-restauración de la industria lítica en sílex y corneana del yacimiento del Pleistoceno Medio Catalán de La Cansaladeta* 66

**Restauració de document gràfic /
Restauración de documento gráfico**

● M. ÀNGELS BALLIU, M. TERESA CANALS, ROSA ROCABAYERA: Restauració de quatre fragments de paper pintat pertanyents al Museu de l'Estampació de Premià de Mar / *Restauración de cuatro fragmentos de papel pintado pertenecientes al Museo de l'Estampació de Premià de Mar* 78

**Restauració d'escultura /
Restauración de escultura**

● X. ALCALDE, V. RAMÍREZ, C. SANJURJO, A. VÉLEZ: Procés de conservació-restauració d'una reproducció escultòrica de l'Auriga de Delfos. Els motlles durant el segle XIX / *Proceso de conservación-restauración del Auriga de Delfos. Los moldes durante el siglo XIX* 98

**Materials i tècniques artístiques /
Materiales y técnicas artísticas**

● NÚRIA PEDRAGOSA GARCÍA: Inicis de la fabricació i el comerç dels suports de tela / *Inicios de la fabricación y el comercio de los soportes de tela* 110

● SANDRA PADRÓS LEIRAS: Tècniques, procediments i materials utilitzats per guixaires, policromadors i dauradors a la capella de l'Esperit Sant de la catedral de Tudela (Navarra) / *Técnicas, procedimientos y materiales empleados por yeseros, policromadores y doradores en la capilla del Espíritu Santo de la catedral de Tudela (Navarra)* 126

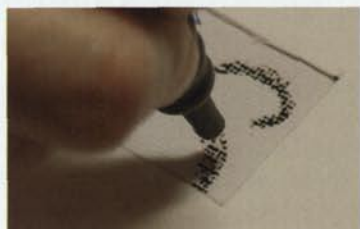
● JESÚS SAURET, NÚRIA VILA: La fabricació del pergamí / *La fabricación del pergamino* 140

Materials i tècniques de restauració / Materiales y técnicas de restauración

- RUTH BAGAN PÉREZ: El ciclododecà i les seves aplicacions en conservació-restauració / *El ciclododecano y sus aplicaciones en conservación-restauración* 150

- M. TERESA PASTOR, CARMEN PÉREZ, JUAN PÉREZ: Anàlisi i aplicacions del nebulitzador per ultrasons sobre obra pictòrica i gràfica / *Análisis y aplicaciones del nebulizador por ultrasonidos sobre obra pictórica y gráfica* 160

Història / Historia

- MIQUEL MIRAMBELL ABANCÓ: El temple romà de Vic. Un exemple de “restauració històrica” / *El templo romano de Vic. Un ejemplo de “restauración histórica”* 170

Entrevista / Entrevista

- DOLORS SALA FENÉS: Entrevista a Elisabet Cerdà i Durà, responsable del taller de restauració del Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa / *Entrevista a Elisabet Cerdà i Durà, responsable del taller de restauración del Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa* 184

Notícia / Noticia

- JOSÉ MANUEL NAVARRO GARCÍA, IRENE RODRÍGUEZ MANERO: Pràctiques a Akrotiri, Santorini (Grècia) / *Prácticas en Akrotiri, Santorini (Grecia)* 190

Abstracts

- Elisabeth Carr Miquel 194

Résumés

- Dolors Sala Fenés 198

Una vegada més la revista Unicum difon un ventall d'actuacions de conservació i restauració en béns culturals de diferents característiques i procedències.

Considerant que tota intervenció de conservació i restauració requereix una metodologia integradora i interdisciplinària, es presenta una monografia dedicada al jaciment prehistòric de La Cova des Pas (Menorca), amb les seves troballes, els diferents estudis portats a terme i la conservació i restauració dels materials arqueològics. El sumari segueix amb una sèrie d'articles on es tracten restauracions de peces i materials molts diversos, com són les matrius calcogràfiques de llautó, la indústria lítica en sílex i corniana, els papers pintats i el guix.

També es tracten temes de disciplines relacionades amb la restauració i el patrimoni com les tècniques artístiques, els materials i les tècniques de restauració, i la història. El sumari es clou amb una entrevista a una persona destacada en el camp de la restauració i una notícia sobre unes pràctiques del nostre alumnat.

En els números anteriors, generalment, la imatge de la coberta mostrava un bé cultural d'un dels articles de restauració. En aquest exemplar, com a referència al conjunt de la professió, la il·lustració de la coberta vol representar el símbol universal de la conservació. Ho podem interpretar com una premonició a l'imminent construcció de l'Espai Europeu en matèria de titulacions i professions, que afavorirà la mobilitat i la integració en el marc dels professionals amb titulació superior i comportarà que els títols i les estructures dels nostres ensenyaments siguin homogenis.

Hem de reconèixer que les previsions de la LOE (Llei Orgànica d'Educació) representen un gran pas en comparació amb el pla d'estudis vigent, fruit de la LOGSE, on incomprensiblement els nostres ensenyaments van quedar confinats a una titulació equivalent a la diplomatura universitària. Voldríem ser optimistes i esperançats amb les previsions de la llei, però en aquest moment vivim en un mar d'incògnites.

Les Escoles Superiors de Conservació i Restauració de Béns Culturals i les associacions de la professió sempre han declarat la conveniència d'una oferta única de titulació de Grau de conservació i restauració. L'escola de Catalunya, des del principi, es va adherir al document de la reunió del *Museo del Traje* de Madrid, ja que en aquell acord es va veure la possibilitat d'eliminar la duplictat de la titulació i, a més, en l'evidència que els ensenyaments de restauració no tenen les característiques dels ensenyaments artístics, es va considerar que el marc més adequat per a la seva ubicació era la Universitat, amb els seus mitjans científics i tecnològics, la possibilitat de relació entre la varietat de disciplines que intervenen en la conservació i la restauració i una millor connexió entre la docència i la investigació.

Una solució era i podria ser transformar o integrar les escoles a l'espai universitari. O bé, en els territoris on existeix duplictat d'ensenyaments de restauració (Escoles Superiors i Facultats de Belles Arts) cercar acords entre les administracions competents per tal que els ensenyaments s'impartissin conjuntament i amb una oferta única per a tota la comunitat autònoma, amb el corresponent aprofitament de mitjans i recursos.

Fins ara, les actuacions no han seguit aquest camí. A partir de la LOE, el Ministeri ha encarregat l'elaboració d'un projecte de Grau de conservació i restauració per a impartir en les Escoles Superiors. En aquests moments, la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona inicia la redacció d'un altre projecte de Grau de conservació i restauració a partir de l'estructura dels ensenyaments universitaris.

Aquests dos camins no van en la direcció d'una titulació única, i per part dels diferents estaments no s'ha volgut o no s'ha sabut cercar un acord que vagi més enllà de l'elaboració de propostes i projectes curriculars. Només seria evitable aquesta paradoxa en cas que s'apliquin les directrius generals del real decret referent a les estructures dels ensenyaments de Grau, on es regula l'existència d'un sol títol per a una mateixa professió, o bé que s'apliqui l'addicional vigèsima segona de la LOE, que implica la transformació de les Escoles Superiors al sistema universitari.

A part de totes aquestes conjectures, la realitat d'aquests moments és que la transformació del sistema educatiu en l'anomenada "Convergència Europea" obliga que a l'any 2010 totes les titulacions superiors siguin adaptades a l'Espai Europeu Superior. Sabem que els camins d'aquesta transformació depenen de l'establert en la LOE, del Ministeri d'Educació, del Consell Superior d'Ensenyaments Artístics i principalment de l'actuació que emprengui el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, el qual ha manifestat la seva voluntat d'iniciar el procés de forma immediata.

Per tal que els nostres ensenyaments es puguin adaptar i iniciar el Grau de conservació i restauració en condicions òptimes, creiem que, abans que res, s'haurien d'iniciar les següents actuacions: integrar l'Escola a l'espai universitari o crear un marc adequat d'educació superior equivalent al marc universitari; preveure els espais, les infraestructures i els recursos materials i humans per tal d'adaptar l'Escola a les necessitats que generaran els ensenyaments de Grau en conservació i restauració; definir i treballar en l'elaboració del currículum i en el Suplement Europeu al Títol de conservació i restauració.

Confiam, doncs, que des del Departament d'Educació s'iniciarà i estimularà tot un procés de treball que prepari i doti el centre amb els recursos necessaris per poder afrontar amb eficàcia l'implantació del Grau.

Xavier Figueras Nogués
Director de l'ESCRBCC